

Stalinismin huipentumaa vai suvereenia demokratiaa

■ Anne Kuorsalo

Venäjistä piti tulla demokraattinen markkinatalousmaa Neuvostoliiton hajottua. Jopa venäläiset itse uskoivat tähän unelmaan ja puhuivat maansa muuttamisesta ”normaaliksi maaksi”, millä 1980–90-lukujen vaihteen venäläisessä poliittisessa retoriikassa tarkoitettiin länsieurooppalaista maata. Nyt tiedetään, ettei Venäjistä tullut demokratiaa, tuskin markkinatalousmaatakaan. Millainen hybridi Venäjistä sitten kuoriutui? Siihen ei tunnu edes – tai ainakaan – tutkimus kykenevän vastaamaan. Vai onko kyse siitä, ettei halukaan vastata, koska analyysissä pitäisi tarkastella ja ottaa kantaa kiusallisiin asioihin?

Tieteentekijöillekin on paljon helpompaa pyrkiä kontrolloimaan sitä, millaisilla termeillä Venäjistä sopii puhua. Tätä on yritetty *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä käydyssä keskustelussa ja samoin toimii Venäjän johto tehtailemalla uusia käsitteitä, viimeisenä ”suvereeni demokratia”. Se on Kremlin mielestä vähintään samantasoista ellei parempaakin kuin ”läntinen demokratia”.

Karttelun sijaan pitäisi uskaltautua kriittiseen kysymyksenasetteluun. Onneksi Venäjällä on edelleen rohkeita tutkijoita, jotka analysoivat maataan samoin ottein kuin Neuvostoliittoa oli tapana arvioida sen loppuvuosina. Arvostettu vanhemman polven tutkija, pitkään yhdysvaltalaisen Carnegie-instituutin Moskovan toimistossa työskennellyt Lilia Shevtsova on viime syksynä eritellyt Venäjän eliitin toimia ja läntisten asiantuntijoiden ja tutkijoiden suhtautumista Venäjään. Shevtsovan (www.opendemocracy.net-sivustossa julkaistussa) artikkelissa todetaan, että lännestä on, yllätykseksi sille itselleenkin, tullut takuumies Venäjän rahanhimoisille eturyhmille, raaka-ainetuotantoon perustuvalla kapitalismille ja autoritaarisille valtanpitäjille, jotka nojaavat länsivastaiseen retoriikkaan.

Shevtsovan mukaan lännessä on pudottu ansaan, jonka mukaan Venäjän 1990-luvulla

kokema nöyryytys oikeuttaa maan nykyiseen toimintaan ja hyvitykseen. Shevtsova kyselee, miksei Venäjän eliitti yritä voittaa tätä nöyryytystä rakentamalla vaurasta yhteiskuntaa sen sijaan, että pyrkii palauttamaan etupiirejä. Tämä Shevtsovan kysymys on ilmeisesti ns. tyhmä kysymys, jota ei kehdata yleensä esittää!

Shevtsova kiinnittää huomiota siihen, miten useat läntiset kommentaattorit syyttävät länttä ongelmista suhteissa Venäjään. Hän epäilee, että monien lännen politiikkaa kritisoivien Yhdysvaltain-vastaisuus on suurempaa kuin epäilykset Venäjän eliitin suuntaan. Hän ihmettelee, onko kyse siitä, että tarkkailijat pelkäävät loukkaavansa Venäjää eivätkä kykene tekemään eroa Venäjän yhteiskunnan ja Venäjän eliitin välille. Shevtsova toteaa, että nämä Venäjälle hyvää toivovat tarkkailijat tarjoavat vapaaehtoisesti apua valtaapitävälle luokalle tukemalla Kremliä, joka käyttää länsivastaista, erityisesti Yhdysvaltain-vastaista retoriikkaa säilyttääkseen valtansa eikä piittaa vähääkään itse Venäjistä. Samalla Venäjän johto tarjoaa lännelle reaali politiikkaa, jonka säännöt lähtevät siitä, että Venäjän öljyyn nojaava talous ja sen korruptoitunut virkakoneisto voivat elää ja täydentää itseään kaikessa rauhassa.

Ohimennen Shevtsova viittaa vielä siihenkin, miten Venäjä on onnistunut korruptoimaan osan lännen taloudellista ja poliittista eliittiä. Nimeltä hän mainitsee Saksan entisen liittokanslerin Gerhard Schröderin, mutta korostaa ettei kyse ole vain hänestä. Shevtsovan mielestä Venäjän eliitillä on monia tapoja pakottaa lännen eliittiä työskentelemään sen etujen hyväksi.

Myös toinen vanhemman polven tutkija historioitsija, Juri Afanasjev, on esittänyt suoranaisen hätähuudon maansa puolesta. Afanasjev oli perestroikan aikana ensimmäinen moskovalainen neuvostohistorioitsija, joka vaati Stalinin ja Hitlerin tekemän Molotov–Ribbentrop-sopimuksen salaisten lisäpöytäkirjojen julkistamista.

Afanasjev oli muutaman vuoden kansanedustajana, mutta palasi yliopistomaailmaan ja toimi perustamansa humanistisen yliopiston rehtorina. Hän varoittaa Venäjää uhkaavasta tuhosta *Novaja gazetan* laajassa tilityksessä, joka on julkaistu englanninkielisenä samassa verkkosivustossa kuin Shevtsovan artikkeli.

Afanasjev pohtii, mikseivät uudistukset ole muuttaneet mitään ja kuinka maan johto toimii kuin miehityshallinto ja silti väestö tukee sitä. Selitys löytyy siitä, ettei neuvostojärjestelmän romahdus suinkaan johtanut vanhan valtakoneiston perustan murtumiseen, vaan sen luomat väkivalta- ja sortokoneistot jatkoivat entisellään alkaen armeijasta ja koululaitoksesta. Samalla valta pysyi riippumattomana väestöstä vailla mitään sosiaalista kontrollia. Niinpä vallankäyttöä on myös Venäjän aikana ohjannut ainoastaan vallassa olevien taloudellinen etu ja halu säilyttää asemansa. Muutokset propagoitiin väestölle kuitenkin niin, että kysymys oli siirtymisestä demokratiaan ja markkinatalouteen, kuten muualla Itä-Euroopassa. Todellisuudessa tapahtui siirtyminen entistäkin huonompaan järjestelmään, tulkitsee Afanasjev.

Vladimir Putinin aikana syy 1990-luvun ongelmista on kuitenkin vieritetty ”demokraateina” esiintyneiden tuon ajan päättäjien vastuulle. Samalla on saatu koko demokratian käsite diskreditoitua väestön mielissä. Historioitsijan mielestä Venäjällä nähdään nyt Stalinin luoman yhteiskuntamallin lopullinen kärjistyminen. Hän katsoo, että tämän hetken ja neuvostoajan loppuvuosien päättäjiä yhdistää nihilismi ja moraalittomuus. Kirpeässä arviossaan Afanasjev toteaa, että juuri nämä ominaisuudet ovat tehneet mahdolliseksi yhteiskunnan kriminalisoinnin, jossa normaalien sosiaalisten organisaatioiden tilalla ovat korruptio ja rikollisuus. Afanasjev suorastaan pilkkaa käsitettä Venäjän omasta, muista maista poikkeavasta tiestä ja toteaa, että sillä tiellä on oltu jo viisisataa vuotta.

Hän tiivistää koko Venäjän historian olleen yhä uusien alueiden valloittamista sen sijaan, että olisi kehitetty omaa yhteiskuntaa.

Vaikka Afanasjev ja Shevtsova tarkastelevat Venäjän tilaa hieman eri näkökulmista, näkemyksiä yhdistää huoli yhteiskuntakehityksen laiminlyönnistä. Afanasjevin mielestä Venäjän erottaa Euroopasta se, että Eurooppa pyrkii EU:n johdolla eroon vanhoista konflikteista ja erimielisyyksistä, jolloin politiikan tavoitteena on sopia, miten eletään yhdessä. Sen sijaan Venäjä ei voi päästä yli 1900-luvun lopun ”geopoliittisesta katastrofista”. Termi on lainattu Putinilta, joka luonnehti sillä Neuvostoliiton hajoamista

Hetkittäin Afanasjevin analyysi lähestyy ironiaa. Hän toteaa, miten maa on laaja, mutta siellä ei ole tilaa aktiiviseen, itsenäiseen elämään. Kansalaisyhteiskuntaa ja poliittista elämää ei Venäjällä ole ollut koskaan ja jos merkkejä niistä on lyhyinä hetkinä ja ituina ilmaantunut, järjestelmä on tulkinnut ne aina vieraiksi uhkatekijöiksi.

Onko ”ei-venäläinen” tutkimus yksinkertaisesti voimaton Venäjän edessä, kun kohde ei noudata mitään lännessä tunnettua toimintamallia ja määrääviä tekijöitä ovat henkilökohtaiset, taloudelliset pyrkimykset, kuten kaksi venäläistutkijaa kiertelemättä sanoo? Onko maansa ja sen historian perin pohjin tunteva Afanasjev osunut ytimeen toteamalla, että stalinismin huipentumana normaalien sosiaalisten organisaatioiden tilalla ovat korruptio ja rikollisuus? Se selittäisi, miksi suhteet ratkaisevat viime kädessä, kuinka yritysten liiketoiminta ja asiat ylipäänsä sujuvat.

Kirjoittaja on toimittaja ja tietokirjailija, joka on työskennellyt lukuisia vuosia Moskovassa suomalaisten sanoma- ja aikakauslehtien kirjeenvaihtajana ja avustajana sekä julkaissut neljä Venäjää koskevaa tietokirjaa.